

Klassijuhataja kui juht ja mentor

Lemme Randma

Kes on tugev juht? Klassijuhataja rollile mõeldes on see õpetaja, kes tahab ja suudab klassi, lastevanemaid ja õpetajaid sidustada, olla hea moderaator, julgeb võtta vastutust ja otsustada, aga kes enne otsuse vastuvõtmist kuulab kõiki osapooli ning oskab kõnelema panna ka vaikijad.

Üks klassijuhataja rääkis, et ta väga noore, alles õpetamist alustanud õpetajana kuulas kord üht ema, kes palus, et õpetaja tema lapsele puudulikku välja ei paneks: lapse isa on hinnete osas liiga karm, aga laps ei peaks õppima hirmu tundes. Klassijuhataja meenutas, et tal oli alguses raske seda ema kuulata, sest mõte kippus ikka sinnakanti, et kuidas ma siis klassis nüüd erandi teen... Aga mida rohkem ta ema kuulas, seda rohkem hakkas muutuma tema enda vaade hinnetele ja hindamisele. Ta rääkis, et hakkas nägema, et hinne võib vanematele ning vanemate ja laste suhete aspektist tähendada hoopis midagi muud kui see, mida ta ise silmas peab. Nii avastas ta üht ema kuulates kujundava hindamise ammu enne, kui see jõudis õppekavasse.

Selleks, et klassijuhatajaga hakkaksid kõnelema ka vaikijad, on vaja usaldust. Usalduse loomine võtab aega. Klassijuhataja töö ei saa tihtipeale tööpäeva ametlikult lõppedes läbi. Aja leidmine on arvatavasti üks klassijuhatajaks olemise keerulisemaid dilemmasid. Eriti seetõttu, et viis, kuidas tänane koolikorraldus kooli funktsioone näeb, on aine-, mitte kasvatamiskeskne. Ainekeskse koolisüsteemi häda ongi selles, et aineõpetuse juurde palju kasvatust ei mahu. Aga et kasvatus on siiski koolieluga paratamatult kaasnev, toimub see suures osas kas n-õ metsikult ja vähejuhitud sotsialiseerumise kaudu või klassijuhataja juhtimisel. Nii väikesed kui suured kasvatamise ja kasvamisega seotud probleemid kipuvad kogunema klassijuhataja kätte. Klassijuhatajal on sageli selleks aega vaid klassijuhatajatunni jagu.

Kas pole see suur lõhe elu ja kooli vahel – ajaloo, emakeele, kirjanduse, füüsika, matemaatika jm ainete õppimiseks on meil tunde, aga selle õppimiseks, kuidas luua näiteks tulevikus oma töökollektiivis häid suhteid, on vaid üks klassijuhatajatund nädalas?! Ja seegi ei pruugi kuluda inimestevaheliste suhete praktikumiks, vaid võib olla raisatud moraalijutlusele või puudumistõendite korrastamisele.

Mõelgem edasi: inimese (töö)elu üks oluline komponent on suhted töökohal, meeskonnatöö tõhusus; ka suhete loomine ja hoidmine sõpruskonnas. Kooliklass on meie esimene praktikum – aga see, millise eksperdi käe all me seda oskust harjutama hakkame, on paljuski juhuslik.

Meie koolisüsteemis valdav ainekeskne mõtlemine on jätnud tähelepanuta nii vahetunni (tundide vahe, mitte iseseisev õpiaeg) kui ka klassi juhatamise. Ometi õpitakse just siin eluoskusi ja lüüakse eluaegseid haavu. Tasapisi hakatakse Eesti ühiskonnas üha enam rääkima koolikiusamisest ja tõrjutusest. Need on siiski tagajärjed. Nagu mikroobid vajavad kasvukeskkonda, nii vajavad ka kiusamine ja tõrjumine kasvukeskkonda. Tavaliselt segamatut.

Klassijuhatajal on võimalus väärtuste ja hoiakute kasvukeskkonda segada ja kujundada. Meie koolisüsteemis on õpilased koos klasside kaupa. See loob võimaluse üht kindapiirilist rühma kujundada, grupiks kasvatada, kujundada lisaks individuaalsetele ka kollektiivseid väärtusi.

Klassijuhataja tänases eesti koolis on nagu kunstnik – temalt justkui ei osata palju oodata, pole tal õieti tööaegagi, pole ainet, pole selget kasu. Aga kui ta suudab luua hooliva, õppimist väärtustava, kriitilise ja enesekindla kollektiivi, kus ei jää puudu julgusest ja oskustest kaaslaste ja põhimõtete kaitseks välja astuda (ka võimu vastu, olgu selleks siis õpetajad, direktor või keegi muu võimulolev täiskasvanu), muutub klassijuhataja töö avalikkuses nähtavaks, oluliseks ja vajalikuks.

Välja astuda võimu vastu – kõlab justkui mässu moodi? Siit tuleb lisaks tööajale klassijuhataja teine suur dilemma: kas olla konflikti puhul lojaalne oma klassile või koolile? Õpilastele või aineõpetajatele?

Kaks küsimust, mida iga klassijuhataja võiks endale esitada:

1. Kui palju aega ma olen valmis olema koos oma klassiga (nii füüsiliselt kui vaimselt)?

Klassijuhataja ütleb kohe esimesel lastevanemate koosolekul, et teda ei maksa ühelegi peole kutsuda, sest tema elab oma isiklikku pereelu ka. Vanemad võtavad teadmiseks mitte ainult selle, et õpetajat ei tohi peole kutsuda, vaid ka selle, et õpetaja tööpäev lõpeb siis, kui ta koolist lahkub, sest tal on isiklik elu ja oma lapsed, kelle jaoks ta vajab aega. Kolme aasta jooksul käib klass küll mõned korrad teatris, aga neil on vaid üks tundideväline üritus.

- Kui hästi võiksid need õpilased üksteist tunda? Kas ja miks võiks olla vajalik see, et õpilased suhtleksid ka ainetundide välisel ajal?
- Millisel eluperioodil võiks õpetaja klassijuhatamisest loobuda? (Oletades, et selline võimalus on olemas).

2. Kuidas minu ja minu klassi väärtused suhestuvad teiste õpetajate väärtustega ja kellele ma konflikti korral kõige esmalt lojaalne olen?

Õpilased kurdavad, et aineõpetaja S aina näägutab nende kallal ja räägib, kui pahad nad on.

Klassijuhataja kuulab ja soovitab: „Aga proovige teda kasvatada mina-sõnumiga. Õelge, et teil on halb tunne, kui ta ütleb, et olete rumalad.“

Järgmisel nädalal tulid õpilased ja rääkisid, et nad on seda nippi mitme õpetajaga proovinud ja see näib aitavat.

„Aga ... kas siis nüüd meie õpetame õpetajaid?“ küsisid õpilased klassijuhatajalt.

- Mida vastaksite?

Aineõpetaja teatas klassijuhatajale, et tema ei võta põhimõtteliselt tundi õpilasi, kes hilinevad. See on tema põhimõte, selgitas ta klassijuhatajale, et inimesed peavad õppima austama üksteise aega. Ühel õpilasel oli aga probleem: ta pidi mõnel päeval nädalas oma noorema venna lasteaeda viima, kui ema oli öösel tööl. Perekond otsis

lahendusi, aga busside sõidugraafiku tõttu kippus õpilane 3-4 minutit tundi hilinea. Õpetaja teda tundi ei võtnud ja õpilane hakkas pärast paari hilineamise tõttu tekkinud konflikti puuduma, öeldes, et visatagu teda siis koolist välja.

Kui klassijuhataja püüdis aineõpetajaga rääkida, et lahendusi otsida, ütles aineõpetaja, et klassijuhataja on ebakollegiaalne ja survestab teda. Klassijuhataja teadis, et see perekond ei elaks ära, kui ema kahekordse koormusega tööl ei käiks. Tal polnud luba pere olukorrast ei aineõpetajale (ega kellegi teisele) rääkida, sest õpilane häbenes oma kehva majanduslikku olukorda ja oli ainult klassijuhatajale olukorra tõelised põhjused usaldanud.

- Kuidas klassijuhatajana edasi käituksite?

Klassijuhatajal on teisigi dilemmasid, nagu ka aineõpetajatel. Küsimus ajast on ehk kõige sagedasem, küsimus lojaalsusvalikutest aga ehk üks varjatuum.

Kas kool saab lubada seda, et klassijuhatajad on alati lojaalsed oma õpilastele? Kas kõik koolis teavad seda? Kas on oht, et tekib klasside liit, kus klassid vajadusel koostööd teevad ja koolidirektor on nagu köietantsija, kes tasakaalu hoidmisele keskendub?

Klassijuhatamine, sellega seotud väärtuskonfliktid ja hea tavana sõnastatud käitumisprintsipiidid on koolikultuuri osa. Klassijuhatajate rollikujutlused, mis pärinevad mõnel pedagoogil oma koolikogemusest ja teisel õpetajakoolituse aegadest, tuleb läbi rääkida.

Rolle võib olla palju: moderaator, juht, logistik, politseinik, advokaat, teenija... kõik need meile igapäevaelust tuttavad elukutsed võimaldavad märkida klassijuhataja ülesandeid, mis ühel või teisel ajahetkel domineerivad. Mõne klassijuhataja jaoks on „tema klass nii võimatu, et ta ongi enamasti politseiuurija”, mõne teise jaoks on tema klassi õpilastele nii sageli liiga tehtud, et ta tunneb ennast advokaadina, kes rõõmustab iga võidetud lahingu üle – olgu selleks siis väljaviskamisest päästetud õpilane või õigus vahetunni ajal klassis muusikat kuulata.

Klassijuhataja rolle võib määratleda ka täpsemalt, kujutledes sarnaste funktsioonidega rolle, kuid siiski püüdes tajuda võimalikke erinevusi: partner – sõber; tugiisik – nõustaja.

Klassijuhataja rollide paljususe puhul võib vahel olla keeruline ka see, et kolleegid, direktor ja vanemad näevad rollide hierarhiat erinevalt. Mõni peab oluliseks politseiniku tulemuslikkust – klassis on distsipliin ja kord; teine peab oluliseks pigem suhtekorraldaja rolli, et informatsioon liiguks sujuvalt. Kus on kooliruumis see koht ja aeg, kus klassijuhataja saaks aineõpetajaid ja juhtkonda kuulata ja omalt poolt kaasa rääkida, millised on need ülesanded, mida on tõesti kõige enam vaja täita?

Mis on need tööd, mida ühe või teise ülesande täitmiseks tuleb teha? Arenguestlused? Klassi blogi? Puudumiste jälgimine? Konfliktide lahendamine? Kulleriks olemine kolleegidele?

Järgnevad peatükid vaatavad klassijuhatajatööle tasandite kaupa (mina klassijuhatajana, klassijuhataja kui üksikisikute juht klassis, klassijuhataja kui klassi juht, klassijuhataja kui kommunikatsioonijuht ning töö lapsevanematega, klassijuhataja kui koolikultuuri kujundaja), pakkudes pikaajalisest kogemusest väljakasvanud ideid mõtestatud tegutsemiseks ja kitsaskohtade ennetamiseks. Tööplaani, klassijuhatajatunde, lastevanemate koosolekuid ja arenguestlusi kavandades on võimalik paljusid mureküsimumi vältida. Teadliku tegutsemise lähtepunkt on enese kui klassijuhataja identiteedi ja väärtuste

läbimõtlemine: mis on mulle klassijuhatajatöös oluline, milliste eesmärkide saavutamisele tahan keskenduda, mis on kindlalt just minu roll ja kus saan vastutust jagada või muul viisil optimeerida.

Klassijuhataja rollimääratlus

Kes olen mina klassijuhatajana? Kas olen lastele pigem sõber, ema, või eeskuju, rollimudel? Milliseid väärtusi ma kannan ja mida soovin lastele edasi anda? Millistest käitumismallidest juhindun? Sageli kujuneb klassijuhataja tegevus selle alusel, mida ta oma tugevustena näeb või mis tal lihtsalt hästi välja tuleb. Nagu sissejuhatuses öeldud, võib klassijuhataja olla nii advokaadi, politseiniku, arsti kui ka psühholoogi rollis.

Kujutus oma ülesannetest ja vajadus erinevate rollide järele võib ajaga muutuda.

Mul on olnud äärmiselt põnev oma klassiga koos 12 aastat muutuda. Algusaastatel olin ema rollis. Sageli ütlesidki õpilased mulle „emme“, ise küll veidi häbenedes, kuid samas soojalt. Oli vaja ka kindlakäelist ja konkreetset täiskasvanut, kes seab piire ja annab turvatunnet. Õpilaste murdeikka jõudes vajasid nad kõige rohkem partnerit ja kuulajat. Keskkoolis vajasid õpilased juba rohkem ka kaaslast, juhendaja tuge. Kõik rollid kätevad endas erinevaid käitumisi. N-ö ema rollis klassijuhatajana tuli rohkem öelda „kuidas asjad on.“ Murdealise klassiga koos olles võtsin aega kuulamiseks, õpilaste vajaduste peegeldamiseks, andsin neile oma aega ja tuge, et nad jõuaksid ise probleemide tuumani. Lõpuklassi õpilane vajab vahel tagasisidet oma ideedele, tahab koos plaane arutada ja otsida lahendusi mitte niivõrd oma sõnastamata tunnete, vaid pigem praktilistele valikutele ja tegevustele.

Klassijuhataja rollikujutus sõltub nii konkreetsest klassist kui ka paljudest teistest asjaoludest. Näiteks:

- Kas see on õpetaja elu esimene klass?
- Kas klassijuhatajaks ollakse sellele klassile alles esimest aastat?
- Millise klassi- või kooliastmega on tegemist?

Mõnikord, kui klassijuhataja võtab klassi teise õpetaja käest üle, võib ta seista silmitsi olukorraga, kus eelmise klassijuhataja, klassi ja lastevanemate ootused klassijuhatajale on teistsugused kui need, mida uus klassijuhataja pakkuda soovib ja kus end tugevana tunneb. Aga kuidas teada, millega on klass harjunud ja mida nad ootavad? Kuidas saab õpetaja seda küsida? Teha klassiõhtu ja korraldada mängu? Küsida vanemate käest? Minna matkale? Kui klassijuhatajal on vähe kogemusi, siis kelle käest nõu küsida? Kas on olemas tugistruktuur või tuleb lähtuda kõhutundest?

Võib ka juhtuda, et klassijuhataja saatis just koolist ära lõpuklassi, kelle tavade ja meelsusega oli juba harjunud, keda oli õppinud armastama. Nüüd äkki on õpetaja ees jälle väikesed õpilased, kes on täiesti isemoodi. Kuidas nendega harjuda? Kes õpetaja neile nüüd on?

Kõige olulisem on rollikujutluse puhul see, et kõik otsused ja valikud tuleb korralikult läbi mõelda. Ülekoormuse tõttu võib tööülesannete väljakujunemine jääda juhuse hooleks ja siis võib juhtuda, et klassijuhataja igapäevased valikud ei toeta klassi. Kui õpetaja järele mõtleks, tähtsustaks ta ehk isegi teisi asju. Tegutsedes nii kuidas juhtub ja lastes asjadel omasoodu minna, seisab õpetaja pidevalt silmitsi ebameeldivate olukordadega, mida oleks

saanud ennetada. Juba väljakujunenud konfliktidega on keerulisem toime tulla, see on emotsionaalselt raskem ja ajakulukam kui süsteemne tegevus probleemide vältimiseks.

Klassijuhatajal tasub oma rolle ja nende hierarhiat enda jaoks selgeks mõeldes võtta aluseks väärtused. Mis on oluline? Millest ma ei tahaks klassijuhatajana loobuda, eriti rollikonfliktis?

Praktiline harjutus

Oma väärtuste üle järele mõtlemine ja tööülesannete mõtestamine võib olla väga motiveeriv ja põnev.

Abivahendina võib kasutada refleksiooni toetavaid mõtisklusharjutusi. Soovi korral võib neid harjutusi teha koos teiste klassijuhatajatega, et oma tööd ühiselt analüüsida.

Klassijuhatamine tähendab minu jaoks

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Klassijuhatamine

MURED	RÕÕMUD

Mõtisklen ja kirjeldan – millise klassikultuuri kandja ma olen? Milliseid väärtusi tähtsustan klassis tervikuna? Kuidas juhin laste omavahelisi suhteid?

.....

.....

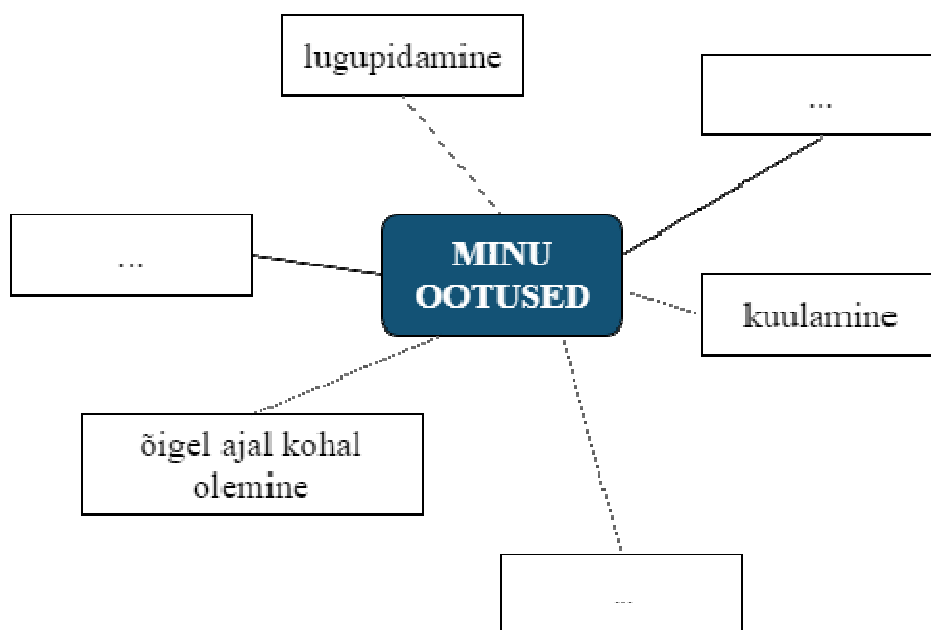
.....

.....

.....

.....

Mida pean oluliseks oma suhtlemises klassiga? Mida ootan iseendalt? Mida lastelt?

Enne uue õppeaasta algust ja vahel ka keset õppeperioodi on hea endalt küsida, miks ma olen klassijuhataja, mida see roll mulle tähendab. Kas see on ainult/pigem kohustus või võimalus midagi ära teha? Vastus sellele küsimusele näitab, kuivõrd on klassijuhatajal motivatsiooni oma rolli kanda, kuidas ta sellesse suhtub ja milline on hoiak tegutsemisel.

Kui klassijuhataja on oma kõige tähtsamad ülesanded selgeks mõelnud, võiks ta need ka õpilaste ja vanematega läbi rääkida. Sageli mõistame sõnu erinevalt, tõlgendused lähtuvad iseendast. Näiteks võib erineda arusaam sellest, mis on kord. Eesti keeles sisaldab lause „kord on majas” üldjuhul tunnustust. On vanemaid, kellele tähendab „kord” eeskätt seda, et õpilased alluvad õpetaja korraldustele. Kehtestatud reeglite üle enam ei arutleta, ammugi ei tohi sallida

nende rikkumist. On aga ka vanemaid, kes näevad „korrana” seda, et õpetaja eeldab lubaduste pidamist ja annab vastutuse teo kordasaatjale; et õpetaja väärtustab täpsust ja nõuab õpilastelt puhtust. Esimesel juhul näevad vanemad õpetajat distsipliini tagaja, autoriteetse võimuhoidjana. Teisel juhul pigem eeskuju, liidrina. Kolmandate jaoks on kord see, et õpilane käib korralikult koolis ja saab korralikud hinded. Õpetajalt eeldatakse sellisel puhul „korralikku õpetamist” – mida iganes see siis tähendab.

Rolliülene ülesanne: selitaja, dialoogidele suunaja

Inimesed näevad õpetajal nii palju tähtsaid rolle, et nende alla võib mattuda klassijuhataja kõige tähtsam ülesanne, mis on paljude rollide eeldus. Klassijuhataja täidab kogu aeg rolli olla väärtusselitaja, väärtuste üle arutlemise moderaator ja algataja, mentor.

Õpilased satuvad tihti konfliktidesse, mis on olemuselt kas vajadus- või väärtuspõhised. Täitmata vajadustest tulenevaid konflikte on lihtne lahendada ja nende lahendamise strateegiaid on võimalik õppida. Väärtuskonfliktid on keerulised ja nende lahendamine võtab kaua aega.

Väärtusselitusega tegelevad ka aineõpetajad, aga klassijuhatajale mängib elu tavaliselt ise kätte olukorrad, kus on vaja „nüüd ja kohe” mõista, kas probleemi põhjus on laste erinevad vajadused või sügavad ja sisulised väärtuskonfliktid. Tuleb otsustada, kas klassijuhataja saab sekkuda või pigem veenda. Selliseid olukordi õpetaja ei saa planeerida („Täna kavatsen kirjandustunnis käsitleda dilemmasid, mis olid Vargamäe Andresel“), vaid need vajavad analüüsi ja sekkumist kohe, kui tekivad.

Inimestel on erinevad vajadused. Näiteks vajab mõni õpilane töö tegemiseks kaua aega, teine vaikust, kolmas hoopis võimalust end vahepeal liigutada. Saame õpetada lapsi teiste vajadusi mõistma – näiteks selgitada rahu vajavale lapsele, et tema kaaslane peab vahepeal püsti tõusma ja koridoris hüppepalliga hüppama sellepärast, et ta ei suuda muidu keskendunult lugeda.

Vaikust võib väärtustada vastukaaluna pidevale mürale koolis. Lastele võib õpetada, kuidas vaikust kuulata ja vaikusel olemist väärtustada. Tasub selgeks teha, kuidas vaikus võib olla vahend, mille abil süveneda. Mõni laps võib selle peale öelda, et tema ei vaja süvenemiseks vaikust. Kas see tähendab, et ta ei saa seda väärtust teistega jagada? Kuidas peaksime siis vaikusel kui väärtuse osas kokku leppima? Kas alustame sellest, et vaikus on müra vastand? Või peaks õpetaja lähtuma mürareostusest kui tõendatud väsitajast? Viimasel juhul võiks klassiga kokku leppida, kuidas luua ja kasutada vaikust, mida targemad on juba tähtsaks nimetanud. Võib-olla on mõnel lapsel vaja alles õppida vaikust hindama.

Mõne väärtuse või käitumisprintsipi üle polegi õpetajal vaja pikemalt arutleda, sest see on kas selgelt hea või selgelt halb. Siis on küsimus selles, kuidas kehtestada kord. Õpetaja pilk ja jõud ei ulatu kaugele, näiteks koolimaja nurga taha.

Näiteks: kas ja kuidas keelata õpilastel suitsetamine?

Minu põhimõte on: kui ma ei saa kontrolli saavutada, siis ma ei saa keelata. Küll aga andsin teada, et mulle ei meeldi see. Ma ei soovi, et nad tulevad tundi suitsuhaisuga. Me rääkisime tervisest, külastasime tervisemuuseumi. Rääkisime vanematega. Kindlasti ei kaotanud see suitsetamist täielikult, kuid tekitas ebamugavust ja häbitunnet.

Klassijuhataja saab panna grupid enda ümber dialoogi pidama – see on ehk olulisim sotsiaalne käitumismudel, mida lapsed võivad koolist kaasa saada. Selleks, et tegemist oleks tõesti dialoogiga, mis konflikte mitte ei tekita, vaid ennetab, on oluline väga teadlikult ja järjekindlalt järgida sallivat käitumist. Teistsuguse kartus, erinevuse halvustamine – need on kultuuris loodud hoiakud, mille enamik lapsi omandab enese teadmata. Lastel tekib küsimus, miks peaks sallima hea ja halva osas teistsuguseid arusaamu kui need, mida nad juba on õppinud. Või ka: miks mina pean õpetajaga viisakalt rääkima, aga tema võib minu peale häält tõsta? Ehk peaksime seda õpetaja käest küsima? On ju võimalik, et ta ei pane tähelegi, et ta häält tõstab. Kõigile osapooltele, ka õpetajale, tuleks anda võimalus vastata, milline on tema meelest viisakas käitumine.

Tihti on just klassijuhataja see, kes peab ära tundma hetke, mil on vaja öelda: kuulame ära ka teise poole. Kuulame teda tähelepanelikult ja küsime siis edasi, kuni mõistame meile lähedaste inimeste käitumise motiive. Alles pärast tema mõistmist saame arutleda, kas peame tema motiive õigeks.

Dialoogile suunata pole lihtne, sest ka klassijuhatajal on emotsioonid. Kui õpetaja on hirmul, ei tule kuulamine meeldegi, ükskõik kui palju aastaid seda harjutada.

On olnud ekskursioon, kus õpilased on läinud omapäi uitama. Olen hirmu tundnud ja sisimas vihane olnud. Olen pidanud oma tunnetega väga palju tööd tegema, et kui me taas õnnelikult kokku saame, ei hakkaks ma sõimama, karjuma ja riidlema, vaid kuulaksin, annaksin teada, kuidas ma muretsesin ja mida see tähendas ülejäänud grupile. Aga eelkõige kuulaksin, mis juhtus, ja püüaksin mõista. Alati on olnud põhjusi, millest saab juba edasi rääkida ja arutada, kuidas oleks võinud teisiti olla.

Kindlasti on iga õpetaja mingi probleemi ette sattudes mõelnud, kas selle lahendamine on ikka tema kui klassijuhataja ülesanne. Aga kes siis veel sekkuks või aitaks, kui mitte klassijuhataja?

Kokkuvõttes on klassijuhatajal rollikujutlustest kasu, et saada aru, millised on tema käitumismudelid ühel või teisel eluperioodil, ühe või teise klassi arengu eri faasides. Tuleb mõelda, kas need lähevad kokku õpilaste, nende vanemate, teiste õpetajate ja/või kooli juhtkonna nägemusega.

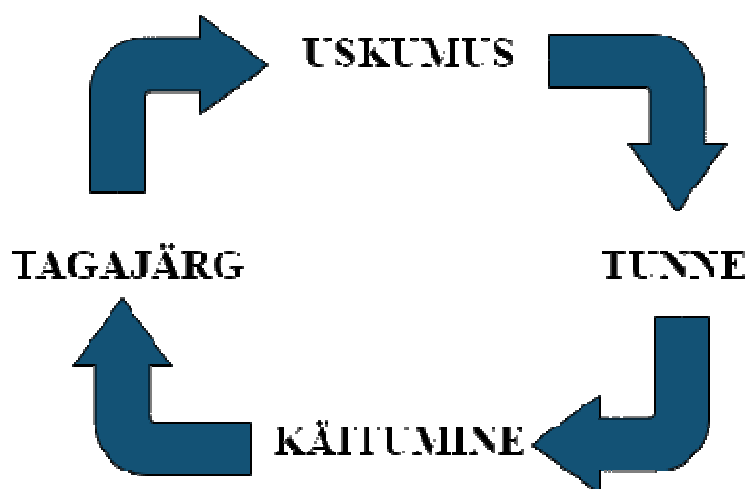
Rollikujutlused on siiski mõttekonstruktsioonid, mille varju ei tohi jääda ülesanne olla väärtuste selitaja ja dialoogile suunaja. Aga kuna alati pole just õpetaja see, kes arutelusid käivitab, tuleb klassijuhatajal mõelda ka sellele, kui hästi ta märkab õpilastevahelisi konflikte. Omaette kunst on õppida vahet tegema, millised konfliktid tulenevad lahendamata vajadusest ning millised erinevatest väärtushinnangutest.

Klassijuhataja kui õpilaste (ära)kuulaja ja juht

Ma eeldan, et lapsed on head

Edukas klassijuhatajatöö nõuab eeldust, et kõik lapsed on head, sest lapse käitumine ja hoiakud sõltuvad suuresti eelhoiakutest. Kui usume, et laps on halb ja seda ei saa muuta, siis suure tõenäosusega midagi ei muutugi – meie käitumine ei toeta muutuste toimumist, käivitub uskumuste ring ja algne uskumus saab kinnituse. Ent kui meis on positiivne uudishimu ja usume, et alati on midagi head, millest kinni haarata ja mis soodsalt mõjub, liigub lapse käitumine paremuse poole.

USKUMUSTE RING

Joonis 1. Uskumuste ring. Koostatud autori teksti põhjal.

Uskumused loovad tundeid, mis käivitavad käitumise. Meie käitumisel on alati tagajärjed ja tavaliselt need kinnitavad meie uskumust. Mõjutada on seejuures kõige lihtsam just uskumust.

Oletame, et koolis on 15aastane poiss, kelle käitumine on õpetajale tülikas: tal pole õpivahendeid kaasas, ta jutustab üle klassi, kommenteerib ja segab nii kaasõpilasi kui ka klassijuhatajat. Ka lapse isa on samas koolis õppinud ja käitus sama allumatult – seega on poisi sõnakuulmatus ehk igati ootuspärane.

Klassijuhatajal tasub endalt küsida:

- **Milliseid tundeid tekitab see minus kui õpetajas, kui selline poiss on klassiruumis?** Esile võivad kerkida näiteks ärritus, abitus, tüdimus.
- **Milline on minu kui õpetaja käitumine sellistest tunnetest lähtudes?** Kõige lihtsam on poissi ignoreerida, näiteks saata ta klassi tahaotsa istuma, sest siis segab ta vähem. Aeg-ajalt saadan lapse klassist välja. Samas on võimalik anda tagasisidet, et tema käitumine on halb: tunnitöö eest kahtesid panna, häält tõsta jms.
- **Mis on tagajärg?** Tihti lapse käitumine ei muutu või läheb veel hullemaks. Kinnitust saab uskumus, et sellest poisist polegi midagi paremat oodata ja asjad ei muutu – juhtum tundub lootusetu ja midagi ei saa teha.

Samas võib proovida probleemi vastupidi lahendada. Klassijuhatajal tuleks uskuda, et igas inimeses on mingi andekus, ja otsida üles poisi head küljed. Võib näiteks selguda, et poiss esitab vahel väga huvitavaid küsimusi ja tunneb suurt huvi tehnika vastu. Samuti reageerib laps positiivselt, kui õpetaja talle tähelepanu pöörab, teda kuulab.

- **Minu tunded** on sellisel juhul uudishimu, elevus, optimism jm.
- **Minu käitumine** muutub nende tunnete mõjul: hakkab teda rohkem küsima, tunnustan teda igal võimalusel, märkan teda huvitavaid teemasid ja räägin neist võimalusel tunnis.

- **Tagajärjena** ei vastandu poiss enam minule, vaid hakkab otsima ja nägema minus partnerit. Ajaga on ta aina enam valmis koostööd tegema. Taas on uskumus kinnitust saanud!

Seega on uskumusi, mis pärsivad arengut, ja uskumusi, mis seda soodustavad. Positiivsed uskumused toovad üldjuhul kaasa hea kontakti ja läbisaamise õpilasega. Hea eeskuju paneb ka õpilase tunnetama iseenda ja kaasõpilaste väärtust.

Klassijuhatajal on tähtis meeles pidada nelja tõesiasja.

1. Iga laps on isiksus ja väärtus.

Meie klassis oli eriline, autistlik poiss. Minu põhimõte oli: ükskõik, milline või kes sa oled, sa oled meiega. Temaga tuli teha palju tööd, kuid õpilased aktsepteerisid seda, sest ta oli „meie oma“. Sageli kaitsesid nad teda ja seisid tema eest ning ta õppis meiega kenasti gümnaasiumi lõpuni. Ta oli võetud omaks, temaga arvestati, tema ise inimesena oli väärtuslik.

2. Meil on õigus eksida ja võimalus vabandust paluda.

Õpetaja märkis kogemata puudujaks lapse, kes oli koolis. Õpetaja vabandas, laps aga ütles, et tema sai juba isa käest riielda, mis see vabandamine enam loeb. Õpetaja lubas, et kirjutab isale ja ütleb, et laps sai pahandada tema eksimuse pärast, tal on kahju ja et ta palus lapse käest vabandust.

3. Konflikt on positiivne ja viib edasi.

Õpilane ütles õpetajale, et õpetaja andis kontrolltööks korrata teistsuguseid ülesandeid kui need, mida tegelikult kasutas. See ei ole õiglane, õpetaja rikkus kokkulepet. Õpetaja kuulas ja ütles, et polnud niimoodi mõelnud, et kordamisküsimused on ka nagu leping või lepingu osa, aga et arvestab sellega edaspidi. Õpetaja annab nüüd täpsed kordamisküsimused ja see on justkui leping, et õpilased saavad siis paremini kontrolltööks valmistuda.

4. Probleemid on selleks, et nendega tegeleda ja neid lahendada.

Klassijuhatajatunnis selgus, et klassiõhtu korraldamisel on õhtu osamaksu suhtes seisukohad äärmiselt erinevad. Osa pooldas, et igaiüks maksab kindla summa, nii et pidu saaks toimuda minimaalsete kulutustega; teised seda, et igaiüks maksab just talle jõukohase summa klassiõhtu „ühiskatlasse“ ning siis vaadatakse, kas ja millist õhtut saab üldse korraldada. Kolmandad aga leidsid, et peaks saama valida põhimõttel „kas raha või tegu“.

Klassijuhatajat kutsuti otsustama, milline lahendusvariant on „õige“. Lahendusvariantide taustana teadis õpetaja seda, et õpilaste rahalised võimalused on ääretult erinevad ja on palju neid, kes saavad õhtut vaid teoga toetada. Klassijuhataja pakkus lahendusena välja ajuriinnaku teemal „tegu“ ja võttis arutada, kui vähese rahaga saab õhtu korraldada.

Millist tööriistakomplekti vaja läheb? Sotsiaalsed ja emotsionaalsed oskused

Heaks suhtluseks õpilastega ei piisa ainult märkamisest ja uskumustest. Märkamisele peaks järgnema reaktsioon, mis aga ei pruugi tähendada sekkumist ega lahendamist. Täiskasvanu oskab küll sageli mureküsimusele kiiresti hea lahenduse leida, aga sellega võtaks klassijuhataja õpilastelt ära vastutuse. Paljudel juhtudel on rohkem kasu, kui täiskasvanu ehk klassijuhataja aitab aktiivse kuulamise ja küsimustega õpilasel tema enda vajadustes, valikutes ja hoiakutes selgusele jõuda.

Tähtis on lastele õpetada, kuidas keerulistes olukordades hakkama saada, näiteks kuidas lahendada konflikte omavahel nii, et kõik osapooled suudavad rääkida ja kuulata ning keegi ei tunne end süüdi või alandatuna. Sotsiaalseid oskusi ei saa õpetada teoreetiliselt ja keelamisega, pigem nõuab see õpetaja eeskuju ja õpilaste praktilist kogemust. Selle saavutamiseks tuleb võtta aega.

Iga päev tuleb nii täiskasvanutel kui ka lastel igas olukorras järgida põhimõtet, et iga laps on väärtus – või laiemalt, et iga inimene on oluline ja väärib hoolivat suhtumist. Seda hoiakut ja oskuste kogumit saavad lapsed koolis õppida, tuleb lihtsalt vastavaid käitumisharjumisi nii tundides kui ka tundide välisel ajal kujundada. Sageli käsitleme kooli kui kohta, kuhu laps tuleb omandama akadeemilisi teadmisi, kuid õppimine koolis kätkeb endas palju enam kui raamatutarkust. Peale akadeemilise hariduse andmise on kool keskkond, kus õpitakse ja harjutatakse sotsiaalseid oskusi ning toimetulekut emotsionaalselt keeruliste olukordadega.

Kahjuks alahindavad nii vanemad, õpetajad kui ka õpilased ise seda suhete, grupisuhete ja hoiakute kujunemise protsessi. Tegelikult võib võimalus eksida, häbi tunda ja midagi muuta olla oluline õppetund, mis aitab edaspidi tegude tagajärgi mõista ja oma valikute eest vastutada. Vanemate ootused koolile on praegu suures osas seotud ainete õppimise ja hinnete ehk mõõdetavate teadmistega, vähem teadvustatakse sotsialiseerumisprotsessi.

Kui klassijuhataja hoolib oma klassi laste edasisest käekäigust, ei saa ta lähtuda piiratud ootustest. Igal juhul on vaja pöörata tähelepanu laste eneseteadlikkusele ning sotsiaalsele ja emotsionaalsele arengule. Head tegevused on näiteks väärtuste püramiidi loomine klassi gruppidega, väärtusmängu mängimine, rollimängud, sotsiaalteater. Veelgi olulisem on aga laste suhtlust pidevalt märgata ja anda individuaalset tagasisidet.

Eneseusalduse ja väarikuse toetamine

Iga klassijuhataja eesmärk peaks olema tõsta last/noorukit üles, lähemale tema suurte unistuste poole. Noorte ideid tuleb kuulata ja julgustada, sest unistada tulebki suurelt ning eneseusk võimaldab sihtide poole liikuda ja neid arendada. Võimalusi õpilast innustada tekib palju ka igapäevastes olukordades, aga lisaks on hea pidada arenguvestlusi – seal saab õpetaja pakkuda õpilasele tunnet, et tema jaoks on aega võetud ning tema mõtted, ideed ja väärtused on olulised.

Kord palus üks noormees arenguvestluseks broneerida terve pealelõuna: „Palun ära pane pärast mind ühtegi vestlust, sest ma tahan sinuga väga paljust rääkida.“ Ja me rääkisime. Ta rääkis filosoofiast ja kvantfüüsikast, astroloogiast ja maailmainimeseks olemisest. Minu ülesanne oli vahepeal täpsustada, tulla tagasi olulise juurde, kokku tõmmata, paralleele tõmmata. See oli väsitav, aga ääretult põnev. Tal oli unistus

kirjutada raamat – ja ta kirjutaski. Talle omaselt isikupärase raamatu, mis oli raamidest väljas.

Kui õpilane usaldab õpetajale probleemi või mure, tuleb neil omavahel kokku leppida, kuidas edasi tegutseda. Üldjuhul on parem, kui õpilane saab ka ise probleemi lahendamise juures olla. See annab kõikidele osapooltele kindla teadmise, et midagi ei tehta kellegi teadmata. Lapsele pakub see kindlust, kui ta teab, kellega ja millal õpetaja tema murest räägib. Näiteks tuleks lapsele alati öelda, milles asi, enne kui tema vanemate poole pöördutakse. Võimalusel võiks laps ise esimesena vanematega probleemist rääkida. Sel kombel õpib laps probleeme lahendama. Tal on hea teada, et temaga arvestatakse, et tema arvamus loeb ja et ta saab asjade kulgu mõjutada.

Noore inimese eneseväärikust toetab see, kui koolis ei toimu n-õ süüdimõistmisi ja süüdimõistetute karistamist. See tähendab, et isegi kui olukord tundub täiesti selge, tuleb enne hukkamõistmist proovida mõista, millised olid käitumise motiivid, tahtlus ja asjaolud.

Hinnangu andja ei pruugi kohe kõiki asjaolusid teada. Kasu võib olla sellest, kui klassijuhataja kujutleb end nn süüdlase asemele.

Õpilane jõuab tundi 20 minutit hiljem, kuigi kokkulepe on, et ei hilineta. Üllatunud õpetaja teeb iroonilise kommentaari ega luba last tundi. Õpilasel aga oli vahetunnis väga raske üleelamine – lahkumine oma tüdrukust. Ta oli olnud 20 minutit kooli tualettruumis, et oma tunnetega toime tulla. Õpetaja reaktsiooni peale paneb ta üleriided selga ja lahkub koolimajast.

Niisugustel puhkudel õpilase käitumist hinnates on oht, et klassijuhataja eeldab midagi oma seniste kogemuste põhjal. Tuleb aga hoolikalt jälgida, kas nendel eeldustel on alust. Näiteks võis kirjeldatud juhtumi puhul õpetaja lähtuda eeldusest, et õpilane ei hinda kokkulepet tundi hilinemise kohta. Tegelikult väärtustas õpilane tundi ja otsustas tulla pigem hilinemisega kui üldse mitte.

Kui keegi tehakse patuoinaks, võetakse temalt vastutus ja võimalus saada õpetlik kogemus. Tulemus on hoop enesekindlusele.

Poiss jookseb kooli, et mitte hiljaks jääda. Talle on väga tähtis õigeks ajaks jõuda, sest ta lubas enam mitte hilineda. Joostes astub ta porilompi ja muda plärtsatab klassiõe valgele mantlile. Poiss ei pane tähele ja jookseb edasi, aga lähedal seisnud klassijuhataja näeb, kuidas tüdruk poriplekkide peale nutma hakkab. Õpetaja krabab poisil käest kinni ja ütleb: „Kuidas sa võid küll nii hoolimatu olla!“ Poiss ei saa aru, rapsab ennast õpetaja käest lahti ja jookseb klassi poole. Hiljem süüdistatakse teda nii tüdruku riiete rikkumises kui ka hoolimatuses. Õpetaja ja tüdruku vaatepunktist tundub see õige, ent poiss oli lähtunud oma parimast äranägemisest.

Õpetaja oleks pidanud poisile selgitama, et oma eesmärgi poole püüeldes tegi ta teisele lapsele liiga. Poiss tuleks panna mõtlema, et ehk oleks vabandamisest abi. Samas tuleks ka tüdrukule selgitada, et poiss ei tahtnud halba. Niisugused vestlused on palju olulisemad, kui õpilaste liigitamine süüdlasteks ja ohvriteks.

Kooliõpilane on üldjuhul alaealine, aga igal juhul alles kujunemas ja otsib, mis on õige ja mis vale. Oodates õpilaselt täiskasvanulikkude käitumist, kahandab õpetaja sageli tema eneseväärikustunnet ja vastutust ning lapsed omandavad teadmise, et eksimine on keelatud.

On vahetund. Õpilased (III kooliastmest) on klassis ja poiste vahel toimub mõnus pallimäng. Tüdrukud istuvad pundis ja uurivad moeajakirja. Korruga lendab pall

aknasse ja see puruneb. Ehmatas ja segadus on suur. Mõne hetke pärast astub sisse õpetaja, kes näeb katkist akent ja asub selgitusi nõudma: „Kes tegi? Kui kohe üles ei tunnista, läheb asi väga karmiks! Kutsun vanemad kooli! Maksate selle kinni!“

Ka siis, kui õpilane on tõesti milleski süüdi, oleks hea lasta tal endal selle teadmiseni jõuda. Täiskasvanu saab seejuures juhendada, küsida ja tagasisidet anda. Lastel on vaja oskusi rääkida oma ebaõnnestumistest ja läbikukkumistest. Pahatihti võtavad täiskasvanud lastelt võimaluse seda oskust õppida, sest riidlevad ja kritiseerivad. Probleemi lahendades on esmatähtis õpilasi rahustada ja olukorda parandada – kuulamine, küsimine ja arutlemine aitab noort rohkem kui hukkamõist.

Õpilase eneseväarikust tuleb austada, ka siis, kui ta on käitunud valesti. Õpetajal ja klassijuhtajal tuleb olla eeskujuks – alati oma väarikus säilitada ja teist poolt austada. Samuti tuleb probleemide lahendamisel hoida vanemate ja perekonna väarikust. Õpetaja peab tajuma, kui kaugele õpilase pere harjumustesse ja traditsioonidesse tohib ja tasub tungida.

Privaatsuse piir ühiskonnas muutub pidevalt. Kui veel põlvkond tagasi oli laste füüsiline karistamine iga perekonna siseasi, siis nüüd on laste löömine taunitud, isegi keelatud, ja õpetajatel on õigus perevägivalda sekkuda. Mida siis võtta ette lapsevanemaga, kes teatab, et pooldab lapse füüsilist karistamist?

Üks algklassi laps küsib teiselt, kas tema on vitsa saanud. Küsitud tunnistab, et saab alati vitsa. Küsija ütleb selle peale: „Küll sinu vanemad on halvad, et nad sulle haiget teevad.“

Niisugust vestlust kuulates võiks õpetaja lapselt uurida, mille eest on teda füüsiliselt karistatud. Koos võiks arutada, kuidas oleks veel võinud karistuse viinud teo peale reageerida. Saab ka küsida, kas halvad teod teevad inimese halvaks. Samasugust vestlust tuleks pidada lapsevanematega – klassijuhataja ei saa lapsevanemale öelda, kuidas tuleb käituda, aga saab panna teda mõtlema teistsugustele võimalustele, kuidas probleeme lahendada.